

táblázatok, a művészek nevei az általuk készített érmek sorszámaival, a közölt illusztrációk listája, a rövidítésjegyzék és egy kétrészes irodalomjegyzék (szakirodalom, illetve árverési jegyzékek listája).

Túlzás nélkül állítható, hogy a belbecs és külcsín harmóniáját magán hordozó, *Coronatio Hungarica in Nummis – A magyar uralkodók koronázási érmei és zsetonjai (1508–1916)* címmel megjelent katalógus interdiszciplináris mű. Szintetizálja a numizmatika mellett a történettudomány, a történeti ikonográfia és a levéltári kutatás célirányos eredményeit. A végeredmény egy rangos, nemzetközi szinten is versenyképes mű, melynek érdeklődve várjuk a szerzők szándéka szerint 2018-ban megjelenő angol nyelvű változatát.

Soltész Márton

MAGYARORSZÁG HADTÖRTÉNETE III. Magyarország a Habsburg Monarchiában 1718–1919

Szerk. Hermann Róbert
Zrínyi, Bp. 2016. 488 oldal

1984-ben jelent meg az utolsó, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum munkatársai és a magyar hadtörténetész-gárda által készített, kétkötetes összefoglalás Magyarország hadtörténetéről. Az eltelt több mint három évtized alatt felnőtt egy új kutatói gárda – új szemlélettel, a rendszerváltozás óta új kutatási szempontokkal, lehetőségekkel és látásmóddal –, amely elérkezettnek látja az időt egy napjaink színvonalát, naprakész kutatási eredményeit és megváltozott szemléletét prezentáló, többkötetes szintézis összeállítására. Amint a mostani kötet *Bevezetőjéből*, a szerkesztői előszóból megtudhatjuk, a négykötetesre tervezett sorozat, a *Magyarország hadtörténete* az előzőekhez képest más korszakolással és más hangsúlyokkal mutatja be a nagyközönségnek a teljes hadi történetét. Az első a honfoglalás előtti időkkel kezdődik és az 1526. évi mohácsi katasztrófával zárul, a következő Mohácstól az Oszmánok kiűzéséig, az 1716–18 közötti Habsburg–Oszmán háborút lezáró pozsareváci békéig tekinti át az eseményeket. A jelenlegi, a sorozat részeként kiadott harmadik kötet az Oszmánok kiűzésétől az Osztrák–Magyar Monarchia, illetve a történelmi Magyarország 1918. évi felbomlásáig és a magyarországi Tanácsköztársaság, valamint az oroszországi polgárháborúban résztvevő magyarok tevékenységéig foglalja össze a magyar hadügyet, a negyedik kötet a trianoni békediktátumtól Magyarország NATO-csatlakozásáig és az azt követő külföldi katonai szerepvállalásokig.

E mostani, kiváló tematikájának legfőbb sajátossága, hogy az ország történetének olyan időszakát tekinti át, amikor az politikai függetlenségét elveszítve birodalmi keretek között, a Habsburg Monarchia részeként működött, ráadásul 1718–1848 és 1849–1867 között két vagy több részre szabdalva, 1848–49-ben és 1867–1918 között egységes államként. Hermann Róbert szerkesztői előszava foglalja össze, hogy a szerzők milyen, a korábbiakhoz képest új szemléletmód, mentalitás alapján gondolták újra Magyarország hadtörténetének kérdéseit, törekedve arra, hogy a témák kifejtése során elkerüljék a csapdát, miszerint a rendszerváltozás előtt politikai okokból népszerűbb témák most ne kapják meg a fontosságukhoz képest túlzott hangsúlyt.

A mostani kötet kapcsán kiderült: ugyancsak a szerzői szándékoknak eleget téve sikerült szakítani a korábbi összefoglalókat jellemző „függetlenségi” szemléletmóddal. Ez a magyarázata, hogy az 1848–49-es forradalom és szabadságharc története a korábbiaknál az egészhez képest rövidebb terjedelmet, viszont a 18. századi dinasztikus háborúk, a napóleoni háborúk, valamint az első világháború nagyobb hangsúlyt kapott. A szemléletbeli újdonságot az jelenti, hogy a kutatás a Rákóczi-szabadságharcot lezáró időszaktól az 1848–49-es szabadságharcig elveti az önálló magyar haderő megszűnésének teóriáját, mert bebizonyosodott: összbirodalmi keretek között hol alárendeltebb, hol hangsúlyosabb részként, de folyamatosan működött. Végül, a magyar hadtörténetírás szakított a háborúk történetének – és tegyük hozzá: ideológiai mozgatóinak – kizárólagos bemutatásával is. Azonos hangsúllyal tárgyalja a szervezeti kérdéseket, a logisztikát, a felső vezetést, a hadkiegészítés rendszerét, s olyan témákat, melyeknek kutatása a korábbiakhoz képest új eredményeket hozott, például az életmód-, a viselet-, a mentalitás-, a tudománytörténeti és nem utolsósorban a gazdaságtörténeti aspektusokat. Öröndetes módon sikerült további két buktatót elkerülni, ami arányaiban kiegyensúlyozott kötetet eredményezett. Egyrészt napjaink egyik leginkább kutatott területe (legalábbis Magyarországon), a társadalomtörténet nem vált a kötetben egyeduralmukodóvá, a szerzők hasznosították a napjainkban háttérbe szoruló gazdaságtörténeti, s a kevésbé kutatott tudomány- és technikatörténeti vonatkozásokat is. Másrészt szerencsés módon a divatos kutatási témák (például: propaganda, életmód, mindennapi élet) arányaiban nem kaptak túlzott mértékben teret.

Czigány István a Magyar Királyság 18. század eleji hadügyi berendezkedésének kérdéseit, a császári-királyi hadsereg működését, ellátását, a magyar alakulatok összbirodalmi hadseregbeli szerepének aspektusait, a dinasztikus, törökellenes háborúkban való részvételüket tárgyalja, különös tekintettel a huszárokra, mint megbecsült és hatékony, speciálisan magyar eredetű fegyvernemre.

A magyar csapatok és katonák szerepét a Habsburg birodalmi hadseregben Mária Terézia uralkodását követően a Napóleon-ellenes háborúk végéig Lázár Balázs tekintette át. Nagy feladatra vállalkozott, amit kitűnően oldott meg, hiszen a magyar történelem egyik legkevésbé kutatott időszakáról van szó, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy a bécsi kongresszusról készített 200. évfordulós kiállításon (*Európa Bécsben. A bécsi kongresszus, 1814/15*) a kollégák a történeti háttérrel primer levéltári források alapján kellett, hogy áttekintsék, mert az osztrák történetírás is mostohán bánik a korszakkal. Ráadásul, egy jóformán háborús eseményeket tekintve állandósult, ezzel párhuzamosan modernizációs törekvések sorozatát felvonultató időszakról van szó, melyet folyamatában és nemcsak politikai, katonai, hanem gazdasági összefüggéseiben kell értelmezni, ahogyan Lázár Balázs is ezt a módszert alkalmazta. A Szent Szövetség időszaka (1815–1848) politikai elitjének legfontosabb felismerése, mint ahogyan arra Hermann Róbert rávilágított a korszak hadtörténetét összefoglalva, hogy (a törékeny) európai hatalmi egyensúly nem tartható fenn tovább az állandó katonai konfliktusok lezárása nélkül. Az 1848-as bécsi kongresszus megállapodásai több mint fél évszázadon át, ha békét nem is, de működőképes egyensúlyi politikai rendszert tudtak teremteni. A katonai kihívást a Monarchia hadserege számára ugyanakkor az 1820-ban, 1831-ben, majd 1848–49-ben birodalomszerte fellángoló felkelések, szabadságharcok jelentették.

Az önálló nemzeti haderő megerősítésének reformkori előzményeit Molnár András ismertette. A nemzeti haderő erőfeszítéseit, a '48–49-es hadjáratok pontos eseménytörténetét a társadalmi, politikai átalakulások tükrében, valamint a nagyközönség előtt kevésbé ismert katonai eseményt: a magyarországi katonaság birodalmi felhasználását az észak-itáliai háborúkban pedig a kötet szerkesztője foglalta össze.

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc örökségeként felfogható magyar katonai emigráció törökországi, észak- és dél-amerikai, itáliai tevékenységét, két évtizedes politikai szerepvállalását (a független Magyarország megteremtéséért) Kedves Gyula összefoglalásából ismerhetjük meg. Csikány Tamás a szabadságharc vége és a kiegyezés közötti időszak császári hadseregének át-, illetve a magyarországi kiegészítésű ezredek újjászervezését, az erdélyi határőrezredek megszüntetését, a hadügy szinte minden területét érintő reformok magyarországi vonatkozásait, s egy újabb háborús időszak eseménytörténetét: az 1859. évi itáliai háborúban a magyar ezredek részvételét, az 1864. és az 1866. évi háborúk történetét írta meg.

A dualizmus időszaka és az első világháború teljes katonai történetének összegzésére Balla Tibor és Pollmann Ferenc vállalkozott a kiegyezéstől a Tanácsköztársaság végéig, Krámlí Mihály pedig a császári (és) királyi haditengerészet történetét foglalta össze. Ebben az időszakban folyamatosan napirenden volt a császári és királyi haderő osztrák és magyar hadsereg történetének bontása a poroszoktól 1866-ban elszenvedett vereség következtében bevezetett hadseregreform okán, a kiegyezést megelőző követelések hangoztatásakor azonban a császári politikai vezetés ettől mindvégig mereven elzárkózott. Emiatt a magyar politikusok a közös hadsereg rovására a nemzeti haderőnek tekintett, 1868–69-ben gyalogos- és lovassapatokból felállított magyar királyi Honvédség jelentős szervezeti fejlesztésére, létszámának növelésére, a felszerelés és a fegyverzet színvonalának emelésére törekedtek, s hogy a Magyarországról sorozott ezredekben minél több magyar tiszt szolgáljon. A könyvnek talán ezek azok a fejezetei, melyek a leginkább építettek a társadalomtörténeti összefüggésekre, különös tekintettel a tisztikarra. Az első világháború magyar vonatkozásai a hadszíntereken folyó események korrekt felsorakoztatásával kerültek bemutatásra. Mindvégig szem előtt tartva, hogy a Monarchia háborús politikájába és katonai cselekvési „programjába” szervesen illeszkedjen, és ezáltal nemcsak érthetővé, hanem az összbirodalmi motivációkat tekintve értelmezhetővé váljon a magyar katonai szerepvállalás. Hiszen e nélkül többek között a veszteségi arányok sem érzékelhetők (az elszenvedett kárt – nagyon átgondolt módszertani eszközök figyelembe vételével – csak becsülni lehet, pontos nagyságát ugyanis sem a kortársak, sem az utókor nem tudta felmérni a katonai és polgári adminisztráció által készített dokumentáció megsemmisülése, selejtezése miatt).

Nem volt könnyű helyzetben Pollmann Ferenc, amikor a Károlyi-korszak katonai és a magyarországi Tanácsköztársaság hadügyi politikájának megírására vállalkozott. A téma kutatását ugyanis a rendszerváltás előtt ideológiailag befolyásolták, utána pedig egészen napjainkig, a trianoni trauma máig kellően fel nem dolgozott mivolta miatt a napi politika, a sajtó és a publicisztika is véleményt nyilvánít erről az időszakról (talán elég, ha csak Károlyi Mihály történeti szerepének megítélésére utalok). Ez a tudományos kutatást ugyan nem befolyásolja, de a kutatási eredmények korrekt, mértéktartó hangnemben tolmácsolt elfogadtatását a közönséggel nem könnyíti meg. Pollmann Ferenc összefoglalója okkal lehet a továbbiakban kiindulópont a kérdés után érdeklődők számára.

Kolontári Attila a magyar internacionalisták 1917–1922 közötti szerepvállalását foglalta össze az oroszországi polgárháború összefüggésrendszerében. A kérdés az elmúlt időszakban új rendszerbe helyeződött azáltal, hogy a kutatás igyekezett feltárni a magyar hadifoglyok oroszországi sorsát, a körükben végzett agitáció valós történetét, eredményeit. Gyökeres szemléletváltás történt annak megválaszolásában, hogy miért csatlakoztak tömegesen a hadifoglyok a bolsevikokhoz. „A forradalmi messianizmust” felváltotta a valós indok: „számosan voltak olyanok is, akik a táborokban uralkodó nyomorúságos, elviselhetetlen körülmények miatt” tették ezt.

A kötet utolsó negyedének tematikáját a történeti muzeológia területére érkezve a korszak tárgyai kultúrájának bemutatása adja. Megtaláljuk benne a fegyvertörténeti (Kedves

Gyula, Lugosi József), numizmatikai (Makai Ágnes), viselettörténeti (Ságvári György) és zászlótörténeti (Cs. Kottra Györgyi) vonatkozásokat. A tárgyi emlékek így módon váltak a kötetben az írott kordokumentumok egyenrangú forrásaivá, és nem csak illusztrációkká, ami szemléletében megint újdonság az előző szintézisekhez képest.

A kötetben a tájékozódást a *Névmutató* segíti, s jegyzetek hiányában a további kutatást egy 649 tételből álló, korszakokonként és tematikusan tagolt válogatott bibliográfiai összefoglaló. Utóbbiban a keresést egy mutató is megkönnyíti, melyben földrajzi nevek és katonai, hadtörténeti és történeti terminológiák szerint lehet a szakirodalmi tételeket megtalálni.

Két kritikai megjegyzést kell tennem, az első ennek a színes, látványos kötetnek formai megjelenésére vonatkozik, ugyanis annak nagy látványosságra törekvő, ezért szabálytalan tipográfiája több helyen sajnos zavaró, s már-már a megértést is akadályozza. Csak néhány „típuspélda”: van olyan oldal, például a 439., ahol öt (!) különféle betűtípus található, ráadásul két különböző színnel, vagy a 209. oldalon egyetlen szerző egyetlen fejezetcímét három különböző betűtípussal szedték; a térképek felirata hol azok alatt, hol fölöttük található meg, valamint követhetetlen, hogy az élőfej mikor és miért marad el. Véleményem szerint a kiadvány megérdemelt volna egy alaposabb tördelői munkát. A másik észrevétel: sajnálatos, hogy a kötet lábjegyzetek nélkül jelent meg, mert hivatkozott jegyzetapparátus nélkül csak a tudományos ismeretterjesztő művek kategóriájába sorolható.

A kötet egyik legnagyobb érdeme ugyanakkor Nagy Béla jóvoltából az a sok színes áttekinthető térkép, melyek nagyon magas színvonalon, rendkívül szemléletesen mutatnak be egy-egy hadjáratot, hadmozdulatot stb. Ugyanez mondható el a képanyagról és minden más illusztrációról, melyeknek köszönhetően egy igen látványos, szép és szemléletes könyv született.

Kincses Katalin Mária

Gábori Kovács József

A CENTRALISTA PESTI HÍRLAP POLITIKAI STRATÉGIÁI 1844–1847

Argumentum, Bp. 2016. 374 oldal

A centralista baráti-politikai munkaközösség a reformmozgalom egyik sajátos-egyedi jelenségeként nagy hangsúllyal volt és van jelen a reformkor politika- és eszmetörténeti irodalmában. A centralista-irodalom önmagában sem kicsiny méretű, de az alapműveken kívül is sajtó- és köztörténeti összefoglalások, politikai gondolkodástörténeti kézikönyvek és biográfiák sokasága érinti vagy tárgyalja újra és újra a centralista-kérdést; megkerülhetetlenül, hiszen az 1840-es évek közéletének egyik markáns törésvonala jött létre a fellépésükkel. Gábori Kovács József kötete mindenképpen annak fényében is mérlegelendő, hogy mennyiben, milyen mértékben és milyen érvénnyel tud hozzájárulni ehhez a sokrétű és gazdag anyaghoz. A munka a szerző doktori disszertációjának (*Egységtől egységig. Csengery Antal és a centralista Pesti Hírlap szerepe az Ellenzéki Párt megszervezésében I–II.*) és tanulmányainak egybeszerkesztett, kiegészített (olykor újraformált) könyvváltozata, mely *A centralista Pesti Hírlap politikai stratégiái 1844–1847* címmel jelent meg az Irodalomtörténeti Közlemények sorozat részeként.